

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Beşkûvâl, *eş-Şıla*, Kahire 1966, bk. Önsöz; a.e. (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Beyrut 1410/1989, neşredenin girişi, s. 7-19; a.mlf., *Kitâbü'l-Müsteğîşin* (nşr. Manuela Marín), Madrid 1991, neşredenin girişi, s. 15-27; a.mlf., *Kitâbü Ğavâmizi'l-esmâ'i'l-müheme* (nşr. İzzeddin Ali es-Seyyid - M. Kemâleddin İzzeddin), Beyrut 1407/1987, neşredenlerin girişi, I, 25-38; İbnü'l-Eb-bâr, *et-Tekmilê* (nşr. İbrâhîm el-Ebyârî), Kahire 1410/1989, s. 54-58; İbn Hallikân, *Vefeyât* (Abdülhamîd), II, 13-14; İbn Abdülhâdî, *‘Ulemâ’ü'l-hadîf*, IV, 116-118; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz*, IV, 1339-1341, 1484-1485; a.mlf., *A‘lâmü'n-nübela'*, XXI, 139-143; Brockelmann, *GAL*, I, 415; *Suppl.*, I, 580; Kehhâle, *Mu‘cemül-mü‘el-lifin*, IV, 105-106; Chejne, *Muslim Spain*, s. 280-281; Zirikî, *el-A‘lâm* (Fethullah), II, 311; Francisco Coderay Zaidin, "Contenido de las cien primeras paginas defla Assila de Aben Pascual", *Boletín de la Real Academia de la historia*, sy. 2, Madrid 1882, s. 164-168; a.mlf., "Segundo cuaderno de la Assilah de Aben Pascual", a.e., sy. 2 (1882), s. 215-217; Hüseyin Münis, "el-Coğrafiyye ve'l-coğrafiyyün fi'l-Endelüs", *Mecelletü Ma'hedi'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye*, XI-XII, Madrid 1963-64, s. 7-20; M. Meouak, "Un manuscrit inédit d'Ibn Başkuwâl: Le Kitâb al-Fawâ'id al-Muntağaba wa'l-Hikâyât al-Mustağraba", *Arabica*, XXXV/3, Leiden 1988, s. 388-395; Nâtik Sâlih Matlûb, "Kitâbü's-Şıla li'bn Beşkûvâl", *el-Mu'errihu'l-'Arabî*, XV/39, Bağdad 1409/1989, s. 137-160; M. Ben Cheneb, "İbn Başkûvâl", *IA*, V/2, s. 707; a.mlf. - [A. Huici Miranda], "Ibn Başkuwâl", *ELP* (İng.), III, 733-734.

NADİR ÖZKUYUMCU

İBN BEŞŞÂR el-ABDÎ

(bk. BÜNDÂR, Muhammed b. Beşşâr).

İBN BEZÎZE

(ابن بزيّة)

Ebû Fâris (Ebû Muhammed) Abdülâzîz b. İbrâhîm b. Ahmed b. Bezîze et-Teymî et-Tûnisî (ö. 673/1274)

Mâlikî âlimi.

Tercih edilen görüşe göre 14 Muharrem 606'da (19 Temmuz 1209) Tunus'ta dünyaya geldi. Doğum tarihi 616 (1219) olarak da kaydedilir. Öğrenimini doğduğu yerde yaptı. Hocaları arasında, hepsi de VI. (XII.) yüzyılda Mâlikîler'in büyük müctehidlerinden Muhammed b. Ali el-Mâzirî'nin tesirinde kalan Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülcebbâr er-Ruaynî es-Sûsî, Ebû Muhammed Abdüsselâm b. Ali el-Bürçînî, Kadı Ebû'l-Kâsım İbnü'l-Berrâ ve Ebû'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Harrâfî gibi şahsiyetler yer alır. Öğrenimini tamamladıktan sonra Mâlikîler'in Tunus'taki önemli âlimlerinden biri oldu. Gençlik dönemini Hafsî Emîri Ebû Zekeriyâ, olgunluk ve yaşlılık dönemini oğlu Müstansır zama-

nında geçirdi. Kelâm, fıkıh, tefsir ve Arap diline ait eserler telif ettiği gibi pek çok öğrenci yetiştirdi. İfrîkiye Kadısı İbn Zeytûn onun meşhur öğrencilerinden biridir. İbn Bezîze'nin ölümüyle ilgili olarak kaynaklarda farklı tarihler kaydedilir. 4 Re-biülevvel 662'de (5 Ocak 1264) veya 663 (1265) yılında öldüğüne dair rivayetleri isabetli bulmayan Ahmed Bâbâ et-Tin-büktî'ye göre 673 (1274) yılında Tunus'ta vefat etti (*Neylû'l-ibtihâc*, s. 268).

Eserleri. 1. *el-İs'âd fi şerhi'l-İrşâd* (el-İs'âd fi tahriri makâşidi'l-İrşâd, el-İs'âd 'ale'l-İrşâd). İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî'ye ait eserin şerhidir (Tunus, Dârü'l-kütübî'l-vataniyye, nr. 604, 20073). 2. *Ġâyete-tü'l-emel fi şerhi'l-Cümel*. Zeccâcî'nin *el-Cümel fi'n-naḥv* adlı eserine yapılmış bir şerhtir (Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1484).

İbn Bezîze'nin kaynaklarda zikredilen diğer eserleri de şunlardır: 1. *Şerhu'l-'Aḳidetü'l-burhâniyye*. Ebû Amr Osman b. Abdullah'a ait eser üzerine yapılmış bir şerhtir. 2. *Şerhu'l-esmâ'i'l-hüsnâ*. 3. *el-Menḳûl min mu'cizâti'r-Resûl*. 4. *et-Tenbîh 'alâ mevâzî'a min Minhâci'l-edille*. Büyük bir ihtimalle İbn Rüşd'e ait *el-Keşf 'an menâhici'l-edille* adlı kitapta hatalı bulunduğu görüşleri eleştirdiği bir eserdir. 5. *el-Beyân ve't-taḥşîl el-muḥ-lî 'alâ 'ulûmü't-Tenzîl* (*Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Kerîm*). Eserde İbn Atıyye el-Endelüsî ile Zemahşerî'nin tefsirlerinden geniş çapta nakiller yapılmış ve her iki müellifin yöntemi birleştirilmiştir. 6. *Minhâcü'l-'avârif ilâ rûḥi'l-ma'ârif*. Müellif tarafından *İzâhu's-sebîl ilâ menâhici'l-te'vîl* adıyla ihtisar edilen eserde te'vîl yöntemleri üzerinde durulur. 7. *el-Envâr fi faẓli'l-Kur'an ve'd-du'a' ve'l-istiğfâr*. 8. *Şerhu'l-Telḳin*. Kadı Abdülvehhâb b. Ali el-Bağdâdî'ye ait eserin şerhidir. 9. *Şerhu'l-Aḥkâmi'l-kubrâ*. İbnü'l-Harrât'ın hadislerden çıkarılan hükümlere dair *el-Aḥkâmü'l-kubrâ*'sına yapılmış bir şerhtir. 10. *Şerhu'l-Aḥkâmi's-suğrâ*. Yine İbnü'l-Harrât'ın hadislerden çıkarılan hükümlere dair eserinin şerhidir. 11. *Şerhu'l-Mufaṣṣal*. Zemahşerî'nin nahve dair eserine yapılmış bir şerhtir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *el-Müştebîh*, I, 70; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc*, Trablus 1408/1989, s. 268; *Keşfü'z-zunûn*, I, 19; II, 1158; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 190; *Hediyyetü'l-'ârifin*, I, 581; Hacıvî, *el-Fikrû's-sâmî*, II, 232-233; Mahfûz, *Terâcimü'l-mu'ellifin*, s. 127-129; Cemâl b. Hammâde, "el-Âlimü'l-uşûlî 'Abdül-'âzîz b. İbrâhim b. Bezîze et-Tûnisî", *Âlemü'l-kütüb*, III/3, Riyad 1982, s. 363-368; IV/2 (1983), s. 221-230.

MUSTAFA ÖZ

İBN BEZZÂZ

(ابن بزّاز)

Tevekkülî b. İsmâîl
b. Hâc Muhammed el-Erdebîlî
(ö. 759/1358'den sonra)

Safeviyye tarikatının kurucusu
Safiyüddîn-i Erdebîlî'nin
menâkıbına dair
Şafvetü's-safâ' adlı
eserin müellifi.

Nisbesinden Safeviyye tarikatının merkezi Erdebil şehrinde olduğu anlaşılmaktadır. Muhtemelen burada doğup büyüdü. Babasının kumaş tüccarı (bezzâz), kendisinin ise Safiyüddîn-i Erdebîlî'nin (ö. 735/1334) oğlu ve halifesi Şeyh Sadreddîn-i Erdebîlî'nin (ö. 794/1392) müridi olması dışında ailesi ve hayatı hakkında bilgi yoktur.

İbn Bezzâz, Şeyh Sadreddîn'in babası ve mürşidi Safiyüddîn-i Erdebîlî hakkında verdiği bilgilere dayanarak kaleme aldığı *Şafvetü's-safâ'* adlı eseriyle tanınır. Müellif, asıl adı *Mevâhibü's-seniyye fi menâkıbi's-Şafeviyye* olan eseri yazarken Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-'ârifin*'ini örnek almıştır. Safiyüddîn-i Erdebîlî'nin vefatından yirmi dört yıl sonra oğlu Sadreddîn-i Erdebîlî'nin isteği üzerine kaleme alınan eser 759 (1358) yılında tamamlanmıştır (nüshaları için bk. Storey, I/2, 239-240). Eserde Safeviyye tarikatının kurucusu Safiyüddîn İshak'ın soyu, doğumu, yetiştirilmesi, tahsili, Şeyh İbrâhîm Zâhid-i Geylânî'ye mürid oluşu, onun vefatından sonra halifesi sıfatıyla yürüttüğü irşad faaliyetleri, tekkesindeki günlük hayatı, kerâmetleri, vefatı, halifeleri, müridleri ve bunların kerâmetleri hakkında geniş bilgi verilir. Bu arada yer yer dönemin içtimâî ve siyasî durumu, âdet ve an'aneleri hakkında bilgiler ihtiva etmesi eseri tarih bakımından da önemli kılmaktadır. Genellikle Safevî tarihçileri, bu hususta en eski kaynak olması dolayısıyla Safevîler'in soyunu ve Safeviyye tarikatını anlatırken bu esere başvurmuşlardır. On iki bölümden meydana gelen eser, Şah I. Tahmasb'ın (ö. 984/1576) emriyle Ebû'l-Feth-i Hüseyinî tarafından yeniden düzenlenmiş, bu arada metne Safevîler'in İmam Mûsâ el-Kâzım'ın soyundan geldiklerini ifade eden bazı ibareler ilâve edilmiştir. Eserin Mirza Ahmed b. Kerîm-i Tebrîzî hattıyla yapılan taş basımında (Bombay 1329/1911) bu nüsha esas alınmıştır. Kitabın müellif nüshasını incelediğini söyleyen çağdaş araştırmacılar Mirza Abbaslı, bu nüsha üzerinde de bazı değişiklikler yapıldığı gö-

rüşündedir. Fars edebiyatı tarihi bakımından da önem taşıyan eser (Safâ, III/2, s. 1293), 949 (1542) yılında Şirazlı M. Kâtib Neşâtî tarafından Doğu Türkçesi'ne tercüme edilmiştir (Rieu, s. 281). *Şafvetü's-şafâ*'ın bir ilmi neşri henüz gerçekleştirilmemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'z-zunûn, II, 1079-1080; Rieu, *Catalogue*, s. 281; Browne, *LHP*, IV, 38-39; M. Ali Terbiyet, *Dânişmendân-i Âzerbâyçân*, Tahran 1314 hş., s. 234; Zeki Velidi Togan, "Sur l'origine des Safavides", *Mélanges Louis Massignon*, Damascus 1957, III, 345-357; Safâ, *Edebiyyât*, III/2, s. 1292-1293; Nefîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 186; Storey, *Persian Literature*, I/2, s. 239-240; Şeybî, *es-Sıla*, II, 357; M. M. Mazzaoui, *The Origins of the Safawids*, Wiesbaden 1972, s. 47 vd.; Ağâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşânî-fi's-Şîr'a*, Beyrut 1403/1983, XV, 50; B. Nikitine, "Essai d'analyse du Şafvatü's-şafâ", *JA*, CCXLV (1957), s. 385-394; Mirza Abbaslı, "Safevilerin Kökenine Dair", *TTK Belleten*, XL/158 (1976), s. 288-329; E. Glassen, "İbn al-Bazzâz al-Ardabilî", *EP Suppl.* (İng.), s. 382-383; Samed Muvaḥhid, "İbn Bezzâz", *DMBİ*, III, 106; Roger Savory, "Ebn Bazzâz", *Elr.*, VIII, 8.

ETHEM CEBECİOĞLU

İBN BİBİ

(ابن بیبی)

Nâsirüddin Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî (ö. 684/1285'ten sonra)

Anadolu Selçukluları hakkındaki *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûrî'l-'Alâ'iyye* adlı Farsça eseriyle tanınan İranlı edip ve tarihçi.

Hayatı hakkında bilinenler *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*'de çeşitli vesilelerle verdiği bilgilere dayanmaktadır. Künyesini Hüseyin b. Muhammed b. Ali el-Ca'ferî er-Rugadî el-müştehir bi-İbn Bîbî el-Müneccime (bk. tıpkıbasım, s. 10) şeklinde kaydeden İbn Bîbî'nin Rugadî nisbesinden İran'ın Mâzenderan bölgesindeki Rugad şehrine mensup olduğu söylenebilir. Annesi Bîbî Münecceime, Nişâbur'daki Şâfîîler'in reisi Kemâleddin Simnânî'nin kızı olup anne tarafından Fakih Muhammed b. Yahyâ'nın torunudur. İbn Bîbî annesinin ilm-i nücumu iyi bildiğini (a.g.e., s. 442), sultan ve emirlerin nezdinde itibar sahibi olduğunu, çok az sayıda kadının ilimle uğraştığı bu dönemde kendisine takdir ve hayranlık duygularıyla bakıldığını söyler (a.g.e., s. 422). Babası Mecdüddin Muhammed Tercümân ise Kûr-ı Surh (Kûh-ı Surh [?]) seyyidlerinden ve Cürcân şehrinin ileri gelenlerindendir (a.g.e., s. 443).

Hârizmşah Alâeddin Muhammed devrinde (1200-1220), ünlü tarihçi ve İlhanlı devlet adamı Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin dedesi müstevfî sâhib-dîvân Şemsülhak ve'd-dîn'in (Şemseddin Muhammed b. Muhammed b. Ali) yanında iyi bir münşî olarak yetiştirilmiştir (a.g.e., s. 10). Hârizmşahlar devrinde uzun süre bu görevini sürdürmüş ve sultanın yakınları arasına girmeyi başarmıştır. Anadolu Selçuklu Hükümdarı I. Alâeddin Keykubad'ın, Ahlat'ı kuşatan Celâleddin Hârizmşah'a elçi olarak gönderdiği Kemâleddin Kâmyâr bu sırada İbn Bîbî'nin annesinin babası Bîbî Münecceime ile tanışmış ve dönüşünde sultana ondan övgüyle bahsetmiştir. Celâleddin Hârizmşah ile I. Alâeddin Keykubad arasında cereyan eden ve Celâleddin'in mağlûbiyetiyle sonuçlanan Yassı Çimen Savaşı'ndan (627/1230) sonra veya Celâleddin Hârizmşah'ın 1231'de Diyarbekir önlerinde Moğol kuvvetlerine yenilmesi ve ölümü üzerine Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Eşref Muzafferüddin Mûsâ'nın yanına Dimaşk'a gitmişler, Alâeddin Keykubad daha sonra el-Melikü'l-Eşref'ten onları Anadolu'ya göndermesini istemiş, bunun üzerine Konya'ya gelip I. Alâeddin Keykubad'ın hizmetine girmişlerdir (a.g.e., s. 442). Sultan Alâeddin Keykubad devrinde münşî (divan kâtibi) olarak görev yapan babasına bazı diplomatik görevler de verilmiştir. Annesi Bîbî Münecceime, Selçuklular'ın 631 (1233) yılında Harput önlerinde Eyyübîler'le savaştığı sırada Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın yanında bulunmuş ve Harput Kalesi'nin alınacağını önceden haber vermiş, savaşta ve barışta sultanın yanından ayrılmamıştır (a.g.e., s. 442-443; *Tevârih-i Âl-i Selcûk*, s. 196-197). Bu bilgilerden hareketle İbn Bîbî'nin ebeveyninin 1231-1233 yılları arasındaki bir tarihte Anadolu'ya geldiği ve Selçuklular'ın hizmetine girdiği söylenebilir. Annesi sultana müneccim olarak hizmet etmiş, babası Mecdüddin Muhammed Tercümân ise firâş-hâne-i hâs münşirliğine (sultanın yatağının hazırlanmasından sorumlu kişi) getirilmiş, daha sonra Selçuklu emirleri arasına dahil edilmiş ve münşî olarak görevlendirilmiştir. II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında da (1237-1246) tercüman olarak tayin edilmiş ve çeşitli hükümdarlara gönderilen elçilik heyetlerinde yer almıştır. Adı, Anadolu Selçuklu Emîri Celâleddin Karatay'ın 651 (1253) tarihli vakfiyesinde şahitler arasında zikredilmektedir (Turan, *TTK Belleten*, XII/45 [1948], s. 87).

Babasının Şâban 670'te (Mart 1272) ölümünden sonra onun görevleri İbn Bî-

bî'ye verildi. Muhtemelen III. Gıyâseddin Keyhusrev devrinde (1266-1284) Dîvân-ı İnşâ ve Tuğrâ reisliğine getirilen İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye*'nin meçhul bir müellif tarafından yapılan muhtasarında "Emîr Nâsirü'l-mille ve'd-dîn mâlik-i (emîr-i) Dîvân-ı Tuğrâ" olarak (*Tevârih-i Âl-i Selcûk*, s. 2, 196) anılmaktadır. II. Gıyâseddin Mesud zamanında (1284-1296, 1302-1310) Moğollar'ın Anadolu'nun idaresine memur ettiği sâhib-dîvân Şemseddin Cüveynî ile tanışmış ve bu sırada İlhanlılar'ın Bağdat valisi olan Alâeddin Atâ Melik Cüveynî ile Bağdat'ta görüşmüştür (Safâ, III/2, s. 1215).

Anadolu Selçuklu Devleti'nin yaklaşık bir asırlık dönemi için en önemli kaynaklardan biri olan *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûrî'l-'Alâ'iyye*'nin isminde yer alan Alâiyye kelimelerinden birincisi İlhanlılar'ın ünlü devlet adamı ve tarihçisi Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'ye, ikincisi Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'a nisbetle kullanılmıştır (tıpkıbasım, s. 11). Alâeddin Atâ Melik Cüveynî ile kardeşi Şemseddin Muhammed Cüveynî'nin hizmetine giren ve onların yakın dostu olan İbn Bîbî, Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin kendisinden Bîlâd-ı Rûm'un (Anadolu) fethinden başlamak üzere bir Anadolu Selçuklu tarihi yazmasını istediğini söylemektedir (a.g.e., s. 472). İbn Bîbî eserin mukaddimesinde Cüveynî'nin Irak, Horasan, Fars ve Kirman sahalarındaki hayırlı işlerini zikretmiş, daha sonra onun tarih kitapları yazmaya başladığını ve eserinin sonuna tam bir Anadolu Selçuklu tarihi ilâve etmek istediğini ve bu işi kendisine havale ettiğini, *Selcûknâme*'yi Alâeddin Cüveynî'nin bu isteği üzerine kaleme aldığını ve Sultan Alâeddin Keykubad'ın "makâmât ve azemât"ını tam olarak ihtiva ettiği için eseri *el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûrî'l-'Alâ'iyye* diye adlandırdığını söylemektedir (a.g.e., s. 11).

İbn Bîbî, Anadolu Selçukluları'nın ilk dönemlerine ait olaylar hakkında sağlıklı bilgi edinemediğini ve konuyla ilgili farklı rivayetler bulunduğunu söyledikten sonra esere (a.g.e., a.y.) Sultan II. Kılıcarslan'ın oğlu I. Gıyâseddin Keyhusrev'i veliaht tayin etmesi ve kısa bir süre sonra da ölümüyle (588/1192) başlamış, I. İzzeddin Keykâvus dönemi (1211-1220) hakkında kısa bilgiler verdikten sonra I. Alâeddin Keykubad dönemini muhtemelen büyük çapta Melikü's-şuarâ Bahâeddin Ahmed b. Mahmûd Kânî-yi Tûsî'ye dayanarak (Safâ, III/1, s. 494-498; III/2, s. 1215) diğer-